

ליקוטי מוהר"ן בפרשה 101

פרשת 'חוקת' - ה'תשפ"ב / הרה"ג אליהו עטיה שליט"א

לקבלת השיעור במייל:
6537488@gmail.com

מבוסס על ליקוטי מוהר"ן תורה כ' (ח"א)

מדוע פרה אדומה היא דוגמא לקרבן שמכפר, היא רק מטרתה / פרה נקראת חטאת וזוהי היא חמורה משאר קדשים / הסיבה שהשעירים באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו / פגם 'מי מריבה' בקצרה לפי רבינו / עץ החיים ועץ הדעת טוב של מהר"ח / איך שיקרו לומר על המן 'לחם הקלוקל' / איך שיקרו לומר על המן 'לחם הקלוקל' / הבאר חזרה לישראל ולא לערב רב / הערב רב הם בחינת הקליפה של משה / משה רבינו צריך לתקן את הערב רב / כשצריך לתת יניקה לסטרא אחרא זו סכנה גדולה / רק ישראל שרו את שירת הבאר ולא הערב רב / גם במן היה שינוי אחר פגם מי מריבה והיה קלוקל לערב רב / מתי חזרו ענני כבוד לישראל / ענני כבוד לישראל ולא לערב רב / מדוע דוקא לגבי מצות סוכה יש נידון האם גרים חייבים / כשחזרו ענני כבוד חזרו לישראל ולא לערב רב / הערב רב עשו את הנחש עבודה זרה ולכן נענשו בנחשים / שני סוגים בערב רב: אלו שראויים לכליה ואלו שיש להם תקנה / נג"ע ר"ע - לפילים, ג'יבורים, ע'נקים, ר'פאים, ע'מלקים / איך כל החמש הקבוצות האלו שייכים לערב רב / מדוע צריך נחש נחושת ולא היה מספיק תפילה / בשלוש מקומות בתורה רש"י הזכיר לשון נופל על לשון / למה הנחש נושף לפני שהוא מכיש / גם כשהאשה שלך לא בסדר אם תגיד את זה זו כפיות טובה / למה עשה משה נחש, עד שבסוף אפי' נעשה עבודה זרה / טעם המשך חכמה בשבירת הלוחות / ירפא את החולה בדבר המחליא, שני סוגי ניסים / אחרי פגם מי מריבה היה צריך דוקא למעשה ולא הספיק תפילה / לימוד התורה צריך להיות בהתלהבות / כשאדם חי בצניעות אזי אשריו גם בעולם הזה / המום הכי גדול בשידוכים הוא עשירות / ר' חיים מיאן לקבל מלגה של אלף דולר / ללמוד בבית המדרש אפילו עם הפרעות ולא בבית / למרים הנביאה היו חיים בצער / כל העולם ניזון בשביל חניא בני - ניזון דיקא / חילוק בין אם הרב רוצה למשוך פרנסה או תורה

מדוע פרה אדומה היא דוגמא לקרבן שמכפר, היא רק מטרתה

א. פרשת חקת מקפלת בתוכה את כל הארבעים שנה של עם ישראל במדבר. תחילת הפרשה עוסקת במצות פרה אדומה שנאמרה אחרי יציאת מצרים, ויש אומרים שנאמרה עוד קודם מתן תורה במרה. ובהמשך יש את העניין של פטירת מרים שהיה בשנת הארבעים, כמו שכתוב (במדבר כ, א) **וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּבַר צִן... וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתָּמַת שָׁם מֵרִים פִּירֵשׁ: לְמַה נִּסְמְכָה מִיַּת מֵרִים לְפָרֶשֶׁת פְּרַה אֲדוֹמָה?** (מבאר ה'שפתי חכמים: 'שהיה קשה לרש"י, שאין כאן מקומו שהרי בשנה ראשונה ליציאת עשו העגל, ובשנה שנייה שרפו פרה אדומה, ומיתת מרים היתה בסוף מ' שנה ליציאת מצרים). **אומר רש"י: "לומר לך, מה קרבנות מכפרין, אף מיתת צדיקים מכפרת"** (גמ' מ"ק כח.). וקצת קשה על מה פרה אדומה מכפרת, הרי היא באה רק לטהר מטומאת מת?

פרה נקראת חטאת וזוהי היא חמורה משאר קדשים

ב. יש דבר מעניין בפרה אדומה שהיא נקראת בתורה בשם 'חטאת', כמו שכתוב (במדבר יט, ט) **"לְמִי נִדְּהָ חֲטָאת הוּא"** (ע"ז דף כג: וברש"י). ולא רק זה שהיא נקראת כך, אלא שיש לה איזו מעלה מיוחדת יותר משאר הקרבנות בגלל שהיא נקראת חטאת. למדנו בסוגיות של 'טהרות', שיש כמה דרגות בטומאה וטהרה, (אב הטומאה, ראשון, שני, ושלישי) יש ארבעה סוגים (מהקל לחמור) שהם: חולין, מעשר, תרומה, וקודש. ויש חטאת של פרה אדומה שהיא הדרגה החמישית הכי גבוהה – ולדוגמא, מעשר יכול לקבל טומאה רק מראשון לטומאה אבל לא משני לטומאה, ותרומה (שהיא יותר חמורה) יכולה לקבל טומאה אפילו מ'שני לטומאה' והיא תיפסל, וקדשים יכולים לקבל אפילו משלישי להיות בפסול 'רביעי'. וחטאת 'פרה אדומה' היא הכי חמורה ויכולה לקבל טומאה אפי' מ'רביעי לטומאה.

על ידי סילוק הטומאה שייך כפרה

ג. ולפ"ז הפירוש "לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, אף מיתת צדיקים מכפרת", שהרי פרה אדומה נקראת 'חטאת', וחטאת היא מכפרת, והביאור הוא: שכל זמן שיש טומאת מת בעולם, ואנשים טמאים, הם לא יכולים להתכפר מחמת טומאתן, וכשנטהרים על ידי הפרה אדומה, אפשר לכפר להם. כי הנה בקרבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, נראה דבר מעניין – כתוב בשנה בשבועות (ב:): **שכל השעירים שקרבים (כמו: "ב שעירים של ראש חודש, ושעירי הרגלים, וגם השעיר של יום כיפור), הם בשביל טומאת מקדש וקדשיו, חלק כשיש ידיעה על הטומאה, וחלק כשיש ידיעה בתחילה או בסוף או שאין ידיעה כלל. ויש רק קרבן אחד שבא לכפר על כל החטאים של עם ישראל והוא – שעיר המשתלח.**

הסיבה שהשעירים באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו

ד. ולמה כל הקרבנות הם באים על טומאת מקדש וקדשיו? התשובה: אם יש טהרה בעם ישראל, הקב"ה שוכן בינינו, ומתכפרים כל העוונות, אבל אם ח"ו אין טהרה בעם ישראל, אע"פ שהקב"ה שוכן איתנו ג"כ בבחינת (ויקרא טז, טז) **"הֲשִׁכַן אֶתֶם בְּתוֹךְ טְמֵאתֶם"** (ופירש"י: – אע"פ שהם טמאים, שכנה ביניהם), אבל מ"מ אין כח בבית המקדש לכפר אם יש שם טומאה, ולכן הדבר החשוב ביותר הוא טהרת המקדש וקדשיו. אותו דבר העניין של פרה אדומה, שהיא מרבה את הטהרה בעם ישראל, וכשיש טהרה בעם ישראל אפשר שתהיה כפרה, ולכן גם הפרה נקראת בכלל הקרבנות המכפרים.

פגם 'מי מריבה' בקצרה לפי רבינו

ה. מיד אחרי מיתת מרים יש את העניין של מי מריבה. בתורה כי בליקוטי מוהר"ן, ושם רבינו מסביר בעומק את ענין 'מי מריבה', שכל ביאורי התורה ירדו למשה רבינו דרך נשמתה של מרים, וכשהסתלקה מרים, נפסקו לרדת ביאורי התורה למשה רבינו, ומה שכתוב (במדבר כ, ב): **"וְלֹא הָיָה מִיָּם לְעֵדָה – הַכוּוֹנָה לְתוֹרָה – כִּי אֵין מִיָּם אֵלָא תוֹרָה"** (תענית ז.), כי משה רבינו לא אמר להם ביאורי תורה חדשים, כביכול הוא חזר להם על תורות ישנות שהוא כבר אמר, ולכן עם ישראל רבו עם משה. ואז כתוב ש'משה רבינו לקח את המטה והיכה על הסלע, ואומר רבינו ש'משה רבינו כביכול היכה ב'לב העליון, והכריח כלפי מעלה להוריד ביאורי תורה חדשים, וכיון שלא עשה את זה בתפילות ותחנונים, אלא בדרך הכאה והכרח, זה היה הפגם של 'מי מריבה'.

טדו הפרשה

ו. ואחרי חטא מי מריבה, משה ואהרן נענשו שלא להיכנס לארץ. ואחר כך יש את ענין מלך אדום שבקשו לעבור בגבולו. ואחר כך יש את ענין פטירת אהרן והסתלקות ענני כבוד, שלכן בא הכנעני מלך ערד – שהוא היה עמלק – שבא להילחם בהם וכו'. ומיד אחר כך יש את הפרשה של 'נחש הנחושת', שזהו הנושא העיקרי שלנו השיעור בעז"ה. כתוב (במדבר כא, ד-ו): **"וַיִּסְעוּ מִהַר הַהָר ... וַתִּקְצַר**

ישראל, מכיון שמשה צריך להיקבר עם הרשעים, שהם הערב-רב, והוא כל הזמן צמוד אליהם.

הערב רב הם בחינת הקליפה של משה

י. כתוב אחרי חטא המתאוננים שמשה אומר לקב"ה (במדבר יא, ט): "וְאֵם כָּכָה אֶתְ עֲשֵׂה לִי הֲרַגְנִי נָא הֲרַג... וְאַל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי" – פירש"י: "ברעתם היה לו לכתוב, אלא שְׂפִינָה הכתוב – רעתי, ע"כ. אבל מהרח"ו מחדש, שהפשט במילה ב'רעתי' זה כביכול ברע שיש במשה עצמו. והוא מבאר: שהכל מתחיל מהענין של חטא אדם הראשון, כי ידוע שהנחש הטיל זוהמה בחוה, והזוהמה הזאת אלו נשמות הערב-רב. ולכן אפילו שמשה רבינו שהוא נשמה מאוד קדושה, נתערב בה זוהמה בגלל חטא הנחש. יוצא שאף שנשמת משה רבינו, נאמר עליה (שמות ב, ב) "וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא" – זו נשמתו העצמית, אבל יש בו גם את החלק הרע של נשמות הערב רב. וכעין זה מבואר גם בספר הליקוטים פרשת ואתחנן (בפסוק ויתעבר בי למענכם), וז"ל: הנה הערב רב היו מקליפת משה, ויצאו בלא זמן ולא נתקנו, ולכן חטאו. (וע"ש עוד חידושים).

משה רבינו צריך לתקן את הערב רב

יא. ומשה רבינו עובד כל הזמן (גם בחייו וגם אחרי מותו) לתקן גם את החלק הרע של ערב רב שנמצא בו, כמו שרבינו אומר בליקו"מ (תורה רט"ו) ש"משה רבינו עשה גרים בחייו ובמותו, ולכן כל הזמן הוא מתעסק עם התיקון של הערב רב. וכמו שכתב שם (בספר הליקוטים), וז"ל: דע, כי בכל דור בא משה בסוד עיבור, לפי שהקב"ה לא היה רוצה לקבל ערב רב, ובזה לא היה מיתה ולא גלות וכו'. והוא קבלם, בחושבו כי טוב הוא להכניסם בקדושה, ובפרט שהיו נוגעים לו קצת, כמו שכתוב (במדבר יא, כא) "הָעָם עָרַב רַב וּכְנִיל" אֲשֶׁר אֲנֹכִי בְּקִרְבּוֹ" וכו'. ולזה רצה לתקנם, ואדרבה קלקלו לישראל וכו'. ועתה רוב הדור מהם (מהערב רב). ולזה הוצרך לבוא משה בעיבור אחד לחמישים שנה, לפי שהוא שורש ישראל, לתקנם שלא יטעום ערב רב, עכ"ל.

בשצריך לתת יניקה לסטרא אחרא זו סכנה גדולה

יב. ועל פי כל זה נראה לחדש בטעם שלא חזרה הבאר לערב רב, כי מתי היה כח למשה רבינו לזון אפילו את הערב רב שלא מגיע להם, זה קודם פגם מי מריבה, אבל מחמת פגם מי מריבה, יכל משה למשוך ולתת מים רק לעם ישראל ולא לערב רב. ולמה? כי נראה לבאר על פי מה שמסביר רבינו בליקוטי מוהר"ן (תורה י"ב תניינא), שהסטרא אחרא יונק מהמאמר העליון ביותר שהוא 'בראשית'. והסיבה לזה, כי מצד אחד צריך לתת להם יניקה ולהחיותם, אבל מצד שני צריך להיזהר שהיניקה לא תהיה הרבה, וגם שיהיה באופן שלא יוכלו כמעט ליהנות ממנו. ולכן יניקתם הוא 'מהמאמר הסתום', שמשם כמעט אי אפשר לינוק. אבל כדי להגיע לבחינת 'מאמר סתום', צריך להיות אדם גדול מאוד ומושלם בכל השלמות, וכך היה משה רבינו.

נֶפֶשׁ הָעָם בְּדַרְךָ: וַיְדַבֵּר הָעָם בְּאַלְהֵים וּבְמֹשֶׁה לֵמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וּנְפִשָׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶקֶל: וַיִּשְׁלַח ה' בָּעָם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשֵּׂרְפִים וַיִּנְשָׁכוּ אֶת הָעָם וַיָּמָת עִם רַב מִיִּשְׂרָאֵל".

עץ החיים ועץ הדעת טוב של מהרח"ו

ז. מהרח"ו – רבי חיים ויטל זיע"א, כתב שני ספרים 'עץ חיים', ו'עץ הדעת' טוב ורע, את ה'עץ החיים' כולם מכירים, שזה חידושים שהוא שמע מרבו האר"י – שם כל הקבלה. ויש גם עוד ספר בשם 'עץ הדעת טוב' וזה חידושים שרבי חיים ויטל חידש בעצמו.

איך שיקרו לומר על המן 'לחם הקלוקל'

ח. ב'עץ הדעת טוב' בפרשתנו שואל רבי חיים ויטאל, איך אמרו על המן "וּנְפִשָׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶקֶל", הרי אכלו את המן ארבעים שנה, וזה היה לחם נפלא שהיו טועמים בו את כל הטעמים שהיו רוצים, וא"כ למה הם שיקרו לומר "וּנְפִשָׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶקֶל"? וגם שאמרו חז"ל (יומא עה:) שאמרו שעתיד שהמן יתפח במעיהם, זה קשה, הרי ארבעים שנה אכלו ולא תפח, ולמה יתפח פתאום. ובאמת בגמ' בע"ז (דף ה:) נאמר עליהם בטענה הזו שהם כפויי טובה. אבל עדיין קשה איך הוציאו שקר זה מפיהם.

ועוד הוא מקשה, איך כתוב כאן בטענתם: "וְאֵין מַיִם", הרי רק עכשיו קיבלו שוב מים מהסלע שהיכה משה, ולמה אמרו שאין לחם ואין מים? וכמו שאמרו בגמ' בתענית (דף ט.) כשנפרה מרים פסקה הבאר, וחזרה על ידי משה ואהרן.

הבאר חזרה לישראל ולא לערב רב

ט. ונאמר הסבר עמוק על פי מהרח"ו ב'עץ הדעת' (עם קצת תוספת) אומר רבי חיים ויטאל חידוש עצום, שהבאר חזרה רק לישראל, (ע"י ההכאה בסלע) ולא חזרה הבאר לערב רב. ומסביר המהרח"ו, שידוע הכלל בזהר כי תשא (ח"ב דף קצא.) שבכל מקום שכתוב 'העם' הכוונה – לערב רב, (ואם כתוב ה'עדה' או ישראל הכוונה לעם ישראל), 'העם' זה הפחותים שבעם. ואם כן, 'העם' שחטאו כאן – אלו הערב רב, והם התלוננו שאין להם מים, מכיון שלא חזרה להם הבאר.

ולמה לא חזרה הבאר לערב רב? נראה לבאר, כי משה רבינו מְשַׁבֵּן את נפשו על הוצאת הערב רב' ממצרים. ואפי' שהקב"ה אמר למשה שלא כדאי להוציא אותם ממצרים, כמו שכתוב: (שמות ל, ב) "לֹךְ רֵד כִּי שַׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". ופירש"י (בשם המדרש שמות רבה מב, ו. וכן הוא בזהר כי תשא הנ"ל): "ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו". ומשה רבינו אמר: כדאי שידבקו גרים בשכינה. ולכן משה נענש עליהם, שנאמר: "לֹךְ רֵד כִּי שַׁחַת עִמָּךְ", ופירש"י: "רד מגדולתך וכו', באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה". עכ"ל. עוד מובא ב'עץ הדעת' מביא את הזוהר הקדוש (כי תצא דף רפב.) שמסביר את הפסוק (ישעיה נג, ט) "וַיִּתֵּן אֶת רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְכוּ", שהסיבה שלבסוף משה לא נקבר בארץ

גם במן היה שינוי אחר פגם מי מריבה והיה קלוקל לערב רב

טז. ולכן נראה לתרץ כפי איך שתירץ מהרח"ו בענין הבאר, שהיה הבדל בין לפני שהסתלקה הבאר לאחר שהסתלקה וחזרה, והסברנו הטעם משום פגם מי מריבה, וא"כ יש לומר אותו דבר לענין המן, אחר פגם מי מריבה, לא יכל משה כביכול לזון את הערב רב באותה איכות שהיה קודם לכן מהטעם הנ"ל, כי כשצריך לזון את הסטרא אחרא צריך להיות במעלה הכי גבוהה, כדי שלא יוכלו לינוק יותר מהשיעור. רק שהיות שבבאר פגם בה בעצמו במי מריבה, לכן נסתלקה לגמרי מהערב רב, אולם לגבי המן, שלא היה למשה בזה שום פגם, רק שנגזרה עליו מיתה ולא יכנס לארץ ישראל, לכן כבר לא יכל לזון את הערב רב במן כמו שהיה מקודם.

מתי חזרו ענני כבוד לישראל

יז. ועל פי זה יש להסביר גם את ענין ענני כבוד, כי הכתוב אומר (במדבר כא, ד): "וַיִּסְעוּ מֵהַר הַהָרָה דָּרָךְ יַם סוּף לְסֶבֶב אֶת אֶרֶץ אֲדוּם (כי אדום לא נתנו להם לעבור דרכם) וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדָרָךְ" – ולמה קצרה נפשם בדרך, והרי יש ענני כבוד? ואף שהסתלקו בפטירת משה, ולא היו בזמן מלחמת מלך ערד, וכמו שמבואר בגמ' (ראש השנה ג.), אבל אחר כך מיד חזרו בזכות משה, כמבואר בגמ' בתענית (דף ט.) הנ"ל. וא"כ למה עכשיו פתאום נאמר "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדָרָךְ".

החתם סופר אומר בספר 'תורת משה', שבאמת הם חזרו רק אחרי שהקב"ה שלח את הנחשים, שלכן הנחשים יכלו להרוג בהם מחמת זה בעצמו שעדיין היו מסולקים מהם הענני כבוד, ואז כשהתפללו על הנחש, ושיעבדו ליבם לאביהם שבשמים (כמבואר במשנה ר"ה כט.) אז חזרו ענני כבוד וניצלו מהנחשים. אכן מדברי רש"י שכתב על "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדָרָךְ", וז"ל: בטורח הדרך שהוקשה להם. אמרו עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום, לפיכך קצרה נפשם בעיני הדרך, עכ"ל. ואם איתא שעדיין לא חזרו ענני כבוד, מדוע רש"י לא פירש כפשוטו, כמו שהביא כמה פסוקים קודם את הגמ' בר"ה (דף ג.) שבמיתת אהרן הסתלקו ענני כבוד, ולכן "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדָרָךְ", אלא על כרחך שסובר רש"י שכבר חזרו, ולכן הוצרך לפרש טעם אחר.

השיטה שהיו ענני כבוד לישראל ולא לערב רב

יח. גם מהרח"ו זיע"א שם בספר עץ הדעת טוב, סובר שכבר היו ענני כבוד, וז"ל: למה בכל הארבעים שנה לא קצרה נפשם אלא עתה וכו'. [ועונה:] כי ישראל היו תוך ענני כבוד אשר היו מיישרים את הדרכים כמישור והיו מוקפין מהם לבל יכס שרב ושמם גה ענן אחד מהם תחתיהם והיו כרוכבים על סוסים ילכו ולא יעפו ונהנים שם מזיו השכינה, אבל הערב רב היו הולכים ברגליהם שלא על גבי ענני כבוד מוכים משמש ושרב כי היו חוצה אל העננים כנודע והם סובלים תוקף צער הדרך וזה שאמר "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדָרָךְ", כי לא היה להם ענני כבוד ולכן קצרה נפשם.

ואף שירד מהשער הני במעשה העגל, מ"מ משה בעצמו לא פגם, כי כוונתו בקבלת הערב רב היתה לשם שמים, ולכן אף שירד ממדרגתו כמו שכתוב "לָךְ רַד", אבל עדיין היה במדרגה גבוהה מספיק שיוכל לתת שפע גם לערב רב.

אבל כשמשה רבינו – לפי מדרגתו – היה לו עצמו פגם בחטא מי מריבה, מאז לא יכל לתת שפע לערב רב, בפרט במה שפגם בעצמו – דהיינו בבאר, וזאת כדי שלא יינקו ממנו יותר מהצורך. ולכן במי מריבה שהכה משה בסלע ולא דיבר, בגלל זה היה מים רק ל'עדה' (עם ישראל) ולא לערב רב (שמכונים העם), כי אם היו מקבלים מהבאר היה להם יניקה גדולה ממשה רבינו, והיה הדבר פוגם במשה ביותר. וזו הסיבה שהערב רב דוקא צעקו ואמרו "וַאֲיֵן מַיִם" – כי להם לא היה מים, כלומר, יש מים רק לעם ישראל, ועכשיו הם צריכים כל הזמן לבקש טובות מעם ישראל שייתנו לנו מים, כי להם לא היתה רשות לקבל מהבאר מים.

הישראל שח את שירת הבאר ולא הערב רב

יג. ולכן כתוב בפסוק (במדבר כא, יז): "אֲזַי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֵר עֲנֵנוּ לָהּ וְגו'", ומודגש שם שרק עם ישראל שרו את השירה ולא הערב רב, מכיון שהם עכשיו לא קבלו מהבאר. ויש לדייק כן גם מלשון השירה (שם, יח) "בְּאֵר חֲפוּדָה שָׁרִים כְּרוּדָה נְדִיבֵי הָעָם בְּמַחֲקֵק בְּמִשְׁעָנְתָם", ומובא במדרש (במדבר רבה יט, כו), וז"ל: "בְּמַחֲקֵק בְּמִשְׁעָנְתָם" – שהיו הנשיאים עומדים על גבה ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו וכו', ע"כ. והרי שהמשיכה של המים היתה לישראל והשבטים בלבד. והערב רב שתו רק ממה שנתנו להם ישראל, ולא היה להם רשות לקבל ממנה ישירות.

שלושה פרנסים טובים וכו'

יד. מובא בגמרא (תענית ט.) "שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, והן: משה, ואהרן, ומרים, וג' מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הן: באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. מתה מרים נסתלקה הבאר... וחזרה בזכות שניהן. מת אהרן נסתלקו ענני כבוד, וחזרו שניהם בזכות משה. מת משה נסתלקו כולן וכו'. ויוצא שרק כשנפטר משה רבינו בז' באדר, נסתלקו כל ג' המתנות. וכבר הבאנו לעיל את קושיית מהרח"ו, על ענין הבאר למה אמרו "וַאֲיֵן מַיִם", הרי עד פטירת משה היה מים, והבאנו את תירוצו שהבאר חזרה לישראל ולא לערב רב, וביארנו בטעם הדבר.

מדוע דוקא עכשיו התלוננו על הלחם

טו. אבל עדיין קשה, מה נענה על הלחם, כי איך שקרו לומר המן "וַיִּנְפְּשֵׁנוּ קֶצֶה בְּלַחֵם הַקֶּלֶקֶל", אחרי שארבעים שנה הם אוכלים אותו ונהנים ממנו. וצריך לתרץ כמו תירוץ מהרח"ו לענין הבאר, שגם המן כשחזר לישראל, חזר בטעמו ומעלתו רק לישראל, אבל לערב רב לא היה להם טוב, והיה באמת בשבילים "לַחֵם הַקֶּלֶקֶל". אמנם מהרח"ו שם מתרץ שכל הארבעים שנה היה להם המן "לַחֵם הַקֶּלֶקֶל", אבל זה קשה קצת, כי למה התלוננו רק עכשיו.

מדוע דוקא לגבי מצות סוכה יש נידון האם גרים חייבים

יט. ונראה להביא ראיה, דהנה בגמ' בסוכה (דף כח:), דנה האם גרים חייבים בסוכה, ולכאורה קשה, איזה הוה אמינא שלא יהיו חייבים בסוכה, ומה שונה סוכה מכל המצוות שאין הבדל בין ישראל לבין הגרים. ומתוך דברי החיד"א במחזיק ברכה (א"ח סי' תר"מ דין א'), יש ללמוד תירוץ, דכתוב (ויקרא כג, מג) "למען ידעו דרתיכם פי בסכות הושבתי את בני ישראל", ומבואר בגמ' בסוכה (דף יא:): שבסכות הם ענני כבוד, וזכר לזה עושים מצות סוכה. וכיון שהכתוב אומר "הושבתי את בני ישראל", והגרים שהם הערב רב לא היה להם ענני כבוד, לכן יש לומר שאינם חייבים במצות סוכה, כי הם לא ישבו בענני כבוד.

בשחזרו ענני כבוד חזרו לישראל ולא לערב רב

כ. אבל אחר כל זה עדיין קשה, כי למה דוקא עכשיו כתוב "ותקצר נפש העם בדרך", כי לפי שכל הארבעים שנה לא היה ענני כבוד לערב רב, למה נזכרו להתלונן רק עכשיו. ולכן נראה לחדש, שכמו שתירצנו לגבי הבאר שחזרה לישראל ולא חזרה לערב רב, כך גם כשחזרו ענני הכבוד בזכות משה, הם חזרו רק לישראל ולא לערב רב, ולכן עכשיו דוקא כתוב "ותקצר נפש העם בדרך", כי אף שחזרו לישראל, לעם – שהם הערב רב, להם לא חזרו. והסיבה כנ"ל כי מחמת פגם מי מריבה, שנענש אהרן שיסתלק, והרי שפגם מי מריבה הוא סיבה לסילוק ענני כבוד, ולכן כיון שמשה היכה בבאר שזהו פגם מי מריבה עד שנסתלק אהרן ונסתלקו ענני כבוד, לכן די שחזרו בזכותו לישראל, אבל שתועיל זכותו גם על הקליפה של משה, שהם הערב רב, לזה כבר לא הועיל, ולכן חזרו הענני כבוד לישראל ולא לערב רב.

הערב רב עשו את הנחש עבודה זרה ולכן נענשו בנחשים

כא. אומר מהרח"ו בעץ הדעת טוב, שכיון שראו הערב רב איך שהם דחויים מעם ישראל, שלא חזרה להם הבאר, [ולדברינו גם נשתנה להם המן להיות כלחם קלוקל, וכן ענני כבוד לא חזרו להם], לכן הם חזרו לעבוד עבודה זרה. ואיזו עבודה זרה עבדו? אומר מהרח"ו שהם עשו את הנחש עבודה זרה, כיון ששורשם הוא בנחש הקדמוני, והם חזרו חזרה לנחש הזה.

ולכן הקב"ה שילם להם 'מידה כנגד מידה' והעניש אותם בנחשים, כמו שכתוב (במדבר כא, ו): "וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל". ואומר מהרח"ו, חידוש עצום ש"עם רב" – אלו הם הערב רב ופירוש "מישראל" – שמעורבים בישראל, אבל לא מתו על ידי הנחש מישראל. [וזהו: וזה שאמר: "וימת עם רב ותו לא, או זימותו רבים מישראל", אבל הכוונה שכל אותם הערב רב שהם עם רב מתו ונכרתו מתוך בני ישראל]. והביא מהרח"ו ראיה, כי מזה שלא כתוב כמה מתו, כמו שכתוב בכל המגיפות שהיו במדבר ששם כתוב את מספר הנפטרים, כי באמת לא חשוב ולא מענין כמה מתו מהערב רב.

שני סוגים בערב רב: אלו שראויים לכליה ואלו שיש להם תקנה

כב. אחר כך כתוב (שם, ז): "ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ונבך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם", מפרש מהרח"ו שאלו הם שנשארו בחיים מהערב רב באו והתוודו לפני משה, ובקשו שיתפלל עליהם שינצלו מהנחשים. וביאור הדברים, כי יש שני חלקים בערב רב, יש שאין להם תקנה ולכן הם מתחייבים כליה, ויש שיש להם תקנה בתשובה.

נג"ע ר"ע - נפילים, ג'יבורים, ע'נקים, ר'פאים, ע'מלקים

כג. הוזהר הקדוש (פרשת בראשית דף כה). אומר שהערב רב הם נגע רע. כי נג"ע ר"ע זה ראשי תיבות: נ'פילים, ג'יבורים, ע'נקים, ר'פאים, ע'מלקים. ואלו כמה קבוצות שנוכרים בכמה מקומות בתורה וכל אחת מהן נזכרת בענין אחר, והוזהר משייך את כולם לערב רב. מי הם הנפילים? כתוב שבזמן בריאת האדם קטרגו המלאכים ואמרו (תהלים ה, ה): "מה אנוש פי תזכרנו וגו'", וכתוב שלאחר חטא דור המבול, הם באו ואמרו להקב"ה: אמרנו לך שבני האדם עתידים לחטוא, ואמר להם הקב"ה: וכי אתם חושבים שאתם יותר טובים, תרדו לארץ ונראה איך תתמודדו עם היצר הרע. וכתוב (בראשית ו, ב): "ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מפל אשר בחרו", וכתוב שם (פסוק ד): "הנפילים היו בארץ... אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם, המה הגברים אשר מעולם אנשי השם". ולמה הם נקראו נפילים? מפני שנפלו ממרום. ויש 'גיבורים' כמו שכתוב (שם): "המה הגברים אשר מעולם אנשי השם". ויש את הרפאים (שמוזכרים במלחמת ד' המלכים) וכתוב (דברים ב, יא): "רפאים יחשבו אף הם בענקים". וכאן בפסוק נזכרים גם הענקים. והעמלקים, נזכרים בתורה בכמה מקומות.

איר כל החמש הקבוצות האלו שייכים לערב רב

כד. וקשה, הרי כל חמש הקבוצות הרעות האלו (נפילים, גיבורים, ענקים, רפאים ועמלקים) שהוזהר מונח, לכאורה הן לא שייכות לערב רב? הרי אלו עמים מסויימים, ולכאורה לא קשורים לערב רב שהם מצרים שעלו עם ישראל ממצרים. והתשובה היא: שבערב רב היו את הנשמות של כל החמש קבוצות האלו, ונבאר: כי הנה עמלק לא הגיע לעולם רק מזמן שאליפז (בן עשיו) התחתן עם תמנע והוליד את עמלק, כי אז אמנם נולד עמלק הגשמי, אבל קליפת עמלק היא קליפה מאוד קדומה, היא כבר היתה מבריאת העולם. והוזהר אומר שדור המבול הם כולם היו מקליפת עמלק. והקב"ה קיים בהם מצות מחיית עמלק, כתוב (דברים כה, יט): "תמחה את זכר עמלק", ואומר הוזהר (בראשית שם) שכבר בדור המבול היתה מחיית עמלק, כמו שכתוב (בראשית ו, כג): "וימח את פל הים", כי הם היו מקליפת עמלק. וכן גם הנפילים התערבו בקליפה הטמאה של הערב רב, אף שהם היו הרבה לפני שעם ישראל ירדו למצרים. וכן הגיבורים אנשי השם, והרפאים והעמלקים.

ביאור החילוק בין הקבוצות שבערב רב

כה. וביאור החילוק בין הקבוצות האלו, הם קבוצות קבוצות שיש בערב רב, כי הנפילים – הם אנשי הערב רב שחוטאים בחטא

רמז לחלוקה הנ"ל בפסוק

כט. ולפי זה, חילקנו את הערב-רב לשתי קבוצות: יש את הקבוצה של בעלי העברות שהם: ה'נפילים' בעלי תאוות ניאוף, וה'גיבורים' אנשי השם, שהם בעלי תאוות כבוד. והסברנו שלהם יש תקנה, ולכן אפילו משה רבינו מתאמץ בחייו כדי לתקן אותם. ויש את הקבוצה ה'בעייתית' שהם: 'רפאים', 'ענקים', ו'עמלקים' – ולהם אין תקנה אלא במחיה.

וגם הפסוק כאן מרמז על שני החלקים של הערב רב, כמו שנאמר: "וַיָּמָת עִם רַב מִיִּשְׂרָאֵל" – זה החלק ה'קשה' של הערב-רב שהם נמחים מהעולם (רפאים, ענקים, ועמלקים), ואין להם שום תקנה. ויש את החלק של הערב רב שהם ה'נפילים' וה'גיבורים', שיש להם תקנה, כמו שכתוב: "וַיָּבֵא הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי דִבְרַנוּ בַּה' וְבָךְ... וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם" – שזה החלק שנשאר מהערב-רב, והם באים אל משה ועושים תשובה.

מדוע היה צריך נחש נחושת ולא היה מספיק תפילה

ל. אמנם אומר ה'אור החיים הקדוש שהתשובה שהם עשו היא לא היתה תשובה שלמה, כי התשובה היתה רק חרטה (על העוון), בלי קבלה לעתיד, כי הם התחרטו על מה שהם עשו הפעם, אבל הם לא התחייבו שלא יעשו זאת שוב. והם לא קיימו את שלושת חלקי התשובה שהם: עזיבת החטא, וידוי, וקבלה לעתיד שלא לחטוא שוב. ויוצא שהיתה להם רק תשובה חלקית. ואומר ה'אור החיים' הקדוש שלכן משה רבינו לא התפלל, אלא כתוב (במדבר כא, ח): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לָךְ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֶס וְהָיָה כָּל הַנִּשְׂפָּח וְרָאָה אֹתוֹ וְחָיָה".

לשון נופל על לשון בנחש הנחושת

לא. בענין הזה של נחש הנחושת, אומר רש"י: "לא נאמר לו לעשותו של נחשת, אלא אמר משה: הקב"ה קוראו נחש, ואני אעשנו של נחושת, לשון נופל על לשון", עכ"ל. כלומר אמר משה: אפילו שהקב"ה לא אמר לי ממה לעשותו, אני אעשה אותו מנחושת מטעם 'לשון נופל על לשון'.

בשלוש מקומות בתורה רש"י הזכיר לשון נופל על לשון

לב. מי שמכיר את רש"י על התורה, יודע שיש רק שלוש מקומות בתורה שרש"י מזכיר את הביטוי 'לשון נופל על לשון': א. כשאדם הראשון קורא שם לאשתו, כתוב (בראשית ב, כג): "וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עָצָם מַעֲצָמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָה זֹאת". אומר רש"י: "לשון נופל על לשון, מכאן שנברא העולם בלשון הקודש" (בראשית רבה יח, ד)

למה הנחש נושף וכוּעס לפני שהוא מכיש

לג. בפעם השניה הקב"ה אומר בקללה לנחש: (בראשית ג, טו) "הוּא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ וְאֶתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֶקֶב" – מה זה 'לשוף'? כשהנחש בא לנשך, הוא נושף כמין שריקה ולמה? כי כדי שהארס יהיה רעיל מאוד, אז הנחש כוּעס קודם. וכמו שמבואר בגמ' בשבת (דף סב:) על

הזנות ותאוות ניאוף. כמו שכתוב: "וַיֹּרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים וְגו'". ואותם נשים כתוב בפרקי ר' אליעזר (פרק כ"ב), היו בנות קין שהיו הולכות בגילוי בשר ערוה וכוחלות כפרוצות וכו'. (ובהמשך נבאר את שאר הקבוצות).

ראשי הדור בסוף הגלות הרביעית הם הערב רב

כו. ועיקר הענין של הערב רב שהזוהר מדבר עליו כאן, שאלו החוטאים בחטאים נוראים של זנות, זה דוקא הערב רב של הדור האחרון. וכמו שכתב הזוהר בתיקונים (תיקון כ"א דף נב.), וז"ל בתרגום: בְּזִמְנֵי הַגְּלוּת, כָּל הַמְּמַנִּים שֶׁל אַמּוֹת הָעוֹלָם וְעַרְבֵי רַב, נֶאֱמָר בָּהֶם (איכה א, ה) "הָיוּ צָרִיחַ לְרֹאשׁ אוֹיְבֵיהֶם שָׁלוּ", צָרִיחַ וְדָאֵי הֶם עַרְבֵי רַב, עֲלֵיהֶם נֶאֱמָר (ישעיה א, כג) "שָׂרִיף סוֹרֵרִם וְחִבְרֵי גִנְבִים כְּלוֹ אוֹהֵב שְׂחָד" וְגו'. ובזוהר בראשית (דף כה.), כתוב: וּמֵאֲלֵין דְּאִשְׁתָּאֲרוּ מְנַהֵן בְּגִלוּתָא רַבִּיעָאָה אֲנִין רִישֵׁין בְּקִימָא סְגִי, וְאֲנִין קְיָיְמִין עַל יִשְׂרָאֵל כְּלֵי חָמָס, ע"כ. וע"ע ברעיא מהימנא פינחס (ח"ג דף רלו:).

הזוהר מתנבא כבר לפני אלפיים שנה שגלות אדום מסתיימת בשלטון של ערב רב, ורואים בשנים האחרונות שהערב רב יש להם את הבעיה של הנפילים (ששטפים בתאוות ניאוף), שזה היה החטא הגדול של דור המבול, שחוזר בגדול ע"י הערב רב בדורות שלנו, ואלו הם הנפילים.

הגיבורים שבערב רב

כז. 'גיבורים' – אומר הזוהר שגיבורים זה אנשים שאפילו לומדים תורה ויכולים לתרום הרבה כסף לתורה, אבל כל הכוונה שלו היא רק להגדיל את כבודם ואת שמם, ולכן נאמר עליהם: "הַמָּה הַגְּבִרִים אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁמַיִם", כי מה שמענין אותם זה להגדיל את השם שלהם. רבי חיים ויטאל (בהקדמה לעץ חיים ושער ההקדמות), כותב לשון חריפה, שאלה שלומדים תורה בשביל כבוד, ולכן הם לומדים רק נגלה של התורה – כי בזה יש כבוד, והם לא לומדים את הנסתר של התורה, הם גם בכלל אלו הערב רב. ובזמנם באמת לא היה כבוד בלימוד הנסתר של תורה, אלא להיפך, מי שלמד סתרי תורה, היה מעלים ומסתיר זאת מהבריות, אבל היום גם ב'נסתר' יש כבוד, וצריך להיזהר בזה מאוד. ושתי הקליפות האלו שהן – ה'נפילים' וה'גיבורים' – יש להם תקנה בתשובה ואינם צריכים להימחות מהעולם.

הקליפות הקשות יותר שבערב רב

כח. לעומת זאת, יש עוד שלוש קליפות יותר קשות, שהם: ה'ענקים' וה'רפאים', וה'עמלקים' – שאין להן שום תקנה, אלא רק 'מחיה'. יש את ה'רפאים', שהם העשירים של עם ישראל, שבמקום לתת צדקה לעניים או לתורה, נותנים צדקה לאומות העולם בשביל הכבוד שלהם ולתפארת של שמם, ולא נותנים לעמלי התורה. ויש את ה'ענקים', שכל הזמן חושבים מחשבות ומזימות איך להצר לתלמידי חכמים ולעובדי השם. וכל אחד מבין לשייך זאת לקבוצת הערב רב שיש לנו היום, ואסור להאריך בזה.

קשר ג' עניני 'לשון נופלת על לשון'

לה. ואם כן, הלשון נופל על לשון הראשון, מדבר על יצירת האשה שהיא גרמה לחטא של אדם הראשון. והפעם השניה זה העונש של הנחש, "הוא יִשׁוּפֵף רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפְנוּ עִקְבֵי". והפעם השלישית זה התיקון על חטא אדם הראשון. ומדוע התיקון? אומר מהרח"ו (בעץ הדעת), שע"י נחש הנחושת יש תיקון לחטא אדם הראשון שזה הזוהמה שנמצאת בערב רב, מאלו שנשארו אחרי שמתו עם רב (ערב-רב) מישראל, שהם היה להם תיקון ע"י נחש הנחושת.

יכי נחש ממית או נחש מחייה

לו. ואיך נעשה התיקון? מובא בגמרא (ר"ה כט.) "וכי נחש ממית ונחש מחייה? אלא בזמן שמסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים ליבם לאביהם שבשמים מתרפאים, ואם לאו היו נימוקים. ובמשנה שם אמנם כתוב 'ישראל', ולכאורה הרי רק הערב רב חטאו? אלא באמת אחרי שכבר באו הנחשים, אז היו גם כאלו מישראל שגם נענשו, אע"פ שהנחש הנחושת הגיע בגלל הערב רב.

למה עשה משה נחש, עד שבסוף אפי' נעשה עבודה זרה

לו. עכ"פ על שאלת הגמ': יכי נחש ממית ונחש מחייה? הגמ' עונה: אלא בזמן שהיו מסתכלים וכו'. והשאלה: אם כל התקנה היא להסתכל כלפי מעלה לאבינו שבשמים, אז נגיד להם שישתכלו למעלה לאבינו שבשמים, ומדוע צריך בכלל את נחש הנחושת? ועוד הרי מובא בגמרא (בחולין סוף דף וי) שבסוף עם ישראל חטאו בנחש הנחושת. גם כתוב בגמרא ברכות (י"ג ע"ב) שחזקיהו המלך כיתת את נחש הנחושת והודו לו חכמים. ולמה הוא כיתת אותו? כי הם היו מקטירים לנחש הנחושת והיו קוראים לו 'נחושתן', ועשו ממנו עבודה זרה. ועוד יש כאן תמיהה רבתי, איך משה רבינו עושה דבר, ובסוף עושים מהמעשה שלו ע"ז, עד שצריך חזקיהו המלך לכתת את נחש הנחושת? ומה הביאור בזה?

טעם המשך חכמה בשבירת הלוחות

לח. ונראה לתרץ על מה שאמר ה'משך חכמה' (רבי שמחה מדווינסק בפר' כי תשא) חידוש גדול, מה הסיבה שמשה רבינו שיבר את הלוחות? הרי עדיף שירד עם הלוחות ויחזיר את עם ישראל בתשובה? אומר ה'משך חכמה' דבר פלאי, שכשמשה ראה שעם ישראל לקחו העגל – שהוא דבר גשמי ועשו אותו עבודה זרה, אמר משה: אם אני אוריד את הלוחות, הם יעשו גם את הלוחות עבודה זרה, לכן הוא שבר את הלוחות. ואפילו שהלוחות הראשונות היו מעשה של הקב"ה, כיון שזה ירד למטה והתגשם להיות חלק מהעולם הזה, אם היו עובדים את הלוחות – זה היה עבודה זרה, ולכן משה רבינו שיבר את הלוחות.

ומזה יש ללמוד שאפילו מהלוחות אפשר היה לעשות עבודה זרה, אז קל וחומר שהנחש הנחושת שעשה משה אפשר לעשות ממנו עבודה זרה, אף שכל כולו נעשה כדי לשעבד את עם ישראל לאביהם שבשמים, מ"מ כשטועים ביצר הרע של עבודה זרה שהוא

'ארס בכעוס', ופירש"י: ארס של נחש, וקרי לה עכס – על שם שאינו מטילו אלא על ידי כעס.

וכן כל בעלי חיים הדורסים, מבואר בגמ' בחולין (דף נג.) שאין דריסה אלא לדעת, שרק אז הוא משליך ארס בציפורניים שלו. ולכן מתי יש להם ארס רעיל, דוקא כשהם נותנים את המכה בכעס, ואז זורם להם ארס ארסי בציפורניים, ואז זה יכול להרוג. וזה דין של דרוסה שעושה טריפה, אבל אם המכה לא היתה בכעס, אלא בטעות שהתגרד איתו וכו' אז היא לא טריפה, ולמה? מכיון שזה לא היה בכעס.

ולכן גם הנחש הוא כעסן, וכמו שהשמות של כמה נחשים מורים על כעס, זעמן עכסן, ואחד התלמידים, אמר לי: עכסן אותיות כעסן, צפע אותיות פצע, אפעה יש בו האותיות אף, זעמן – זעם. שפיפון – נושף וכועס. ולכן הנחש נושף כמו אדם שכועס שהוא נושף, וככל שהוא מתחמם וכועס יותר, אז הארס שלו חזק יותר, וזהו: 'וְאַתָּה תִּשׁוּפְנוּ עִקְבֵי' שקודם הוא נושף בכעס, ואח"כ הוא מביש.

אבל כתוב גם אצל האדם שמכה את הנחש: "הוא יִשׁוּפֵף רֹאשׁ", ולמה כתוב לשון לנחש את הראש, הרי האדם כותת לנחש את הראש? ואומר רש"י: "כשהנחש בא לנשוך, הוא נושף כמין שריקה, ולפי שהלשון נופל על הלשון, כתב לשון נשיפה בשניהם", ע"כ. כלומר אע"פ שהאדם לא נושף בהריגת הנחש, אבל משום ילשון נופל על לשון, כתוב זאת גם בהכאת האדם לנחש.

והפעם השלישית בתורה זה כאן בענין נחש הנחושת שעשה משה. ופירש"י: הקב"ה קוראו נחש, ואני אעשנו של נחושת, לשון נופל על לשון, עכ"ל. והן שלוש פעמים היחידות בתורה שרש"י כותב: ילשון נופל על לשון. פעמיים בענין הנחש, ופעם בענין יצירת חוה.

גם כשהאשה שלך לא בסדר אם תגיד את זה זו כפיות טובה

לד. ויש לקשר את שלושתם, לענין אחד: הפעם הראשונה ביצירת האשה – חוה. כלומר, מכיון שהגורם לחטא אדם הראשון – היתה האשה, עד שאמר אדם לקב"ה (בראשית ג, יב): "הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נְתָנָה לִי מִן הָעֵץ וְאֶכְלֶה", אמנם פירש"י: "כאן כפר בטובה" (גמ' ע"ז ה:), אבל אדה"ר לא שיקר, אלא רק כפר בטובה.

רואים כאן יסוד חשוב, שאף שאדם הראשון אמר דבר נכון, שהאשה שנתת לי היא זו שהביאה לי מעץ הדעת וכו', ונכון שהיא לא בסדר, אבל אל תגיד את זה. ואומרת הגמ', שאנחנו כפויי טובה בני כפויי טובה כי אנחנו בני אדם הראשון שכפר בטובה, כי ה' נתן לך אשה לטובתך, כמו שכתוב (בראשית ב, יח) "לֹא טוֹב הָיִיתָ לְבַדְּךָ וְנִכְוֵן הָיִיתָ לְחַטְיָאָה אוֹתָךְ, אֲבָל אֵל תִּזְכֹּר אֶת הַדְּבָר הַזֶּה. וְזֶה מוֹסֵר נֹקֵב לְכָל אֶחָד מֵאִיתָנוּ, שֶׁאִפְלוּ שֶׁאֵתָה הִרְבָּה פְעָמִים צוּדָק (בין בעל ואישה לפחות 50% הבעל צודק, ו-50% האישה צודקת), אבל בכל זאת, אל תכפה בטובה, כי האישה בכללות ניתנה לך לטובתך.

אֶל הַסֵּלַע, אלא הוא היכה את הסלע, אז לכן קרה את כל הסיפור של מריבה.

ולפי"ז יש כאן עוד ביאור יפה, שמשם רבינו היה צריך להציל את הערב רב דוקא ע"י נחש הנחושת, ולא יכל בכח התפילה לבד, וכל זה המשך ישיר של פגם מי מריבה. כי בגלל מי מריבה שמשם לא דיבר ולא ביקש בתחנונים אלא היכה את הסלע במטה, לכן גם כאן הוא לא היה יכול להשתמש בכוח העצום של התפילה שלו, והיה צריך לעשות פעולה ולעשות נחש הנחושת. וכיון שהפעולה הזו לא נעשתה מהמדרגה הגבוהה של משה רבינו – שהיא מדרגת התפילה, לכן גם אח"כ נחש הנחושת נעשה ממנו עבודה זרה.

לימוד התורה צריך להיות בהתלהבות

מב. רבינו מביא את הפסוק: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צִיּוֹן... וְלֹא הָיָה מִיָּמֵינוּ לְעֵדָה". רבינו מסביר ש'מדבר ציון' מלשון ציון וקירור (ו"א שנתקרו בלימוד התורה), לימוד התורה צריך שיהיה דיבורים כגחלי אש, ושהלימוד יהיה בהתלהבות, בבחינת (תהלים לה, י) "כָּל עֲצֻמוֹתַי תִּאֶמְרָנָה ה' מִי כְמוֹךָ" וכשמגיעים למדבר 'ציון' ושם הדיבור הוא מצונן, שלומדים תורה בקרירות, ולא בהתלהבות, אז: "ואין מים לעדה" – "אין מים אלא תורה" (תענית ז). כי כשאדם רוצה ללמוד תורה ולהבין אותה וגם לזכור אותה, הוא צריך שיהיו דבריו כגחלי אש, שיהיו הדיבורים של התורה שלו בהתלהבות הלב, בבחינת (שם לט, ד): "חֵם לִבִּי בְּקִרְבִּי בְּהִיגֵי תִבְעֵר אֵשׁ דְּבַרְתִּי בְּלִשׁוֹנִי" אז אלו דיבורי תורה שיש בהם טעם, ויש בהם חידושי תורה אבל לא כשהדברים מצוננים.

דבר הנשמה שמסובלת ביסורין עוברת התורה

מג. ומבואר בדברי רבינו, שהנשמה שדרכה עוברת התורה, היא הנשמה שמסובלת בייסורים, כמו שכתוב במשנה (אבות ו, ד): פֶּתַח בְּמַלְחָתָא תִּתְּנָה וּמֵימֵינוּ בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתַּנֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תִּתְּנָה וּבַתּוֹרָה אֶתְּנָה עִמָּלְךָ, אִם אֶתְּנָה עִשָׂה כָּן, (תהלים קכח, ב) "אֲשֶׁרֶף וְטוֹב לָךְ", "אֲשֶׁרֶף" – בְּעוֹלָם הָזֶה, וְטוֹב לָךְ" – לְעוֹלָם הַבָּא.

כשאדם חי בצניעות אזי אשריו גם בעולם הזה

מד. ורבי נתן שואל (שיחות הר"ן אות ש"ח) מילא "וטוב לך" – לְעוֹלָם הַבָּא, אבל למה "אֲשֶׁרֶף" – בְּעוֹלָם הָזֶה, הרי הוא חי כאן חיי צער? אומר רבי נתן, שבן-אדם שמחפש את התענוגים, הוא סובל גם בעולם הזה, כי הרדיפה שהוא צריך לרדוף אחרי התענוגות שהוא הרגיל את עצמו בהם, היא מה שמוציאה אותו מדעתו, וזה הסבל היותר קשה לאדם. כי הדבר הכי קשה לאדם זה הרדיפה והדאגה אחרי הפרנסה, אבל אדם שהוא באמת מסתפק במועט, לא חסר לו כלום, ומכיון שלא חסר לו, הוא לא צריך לרדוף כל כך, וכשהוא לא רודף – אז 'אשריו בעולם הזה'.

אצל הסטייפלר המום הכי גדול בשידוכים הוא עשירות

מה. מסופר על רבי חיים קניבסקי שכשהציעו לרבי חיים את השידוך הראשון שלו (לא השידוך שהוא התחתן בסוף עם הבת של הרב אלישיב

כל כך גדול, יכולים לעשות עבודה זרה אפילו במעשה ידיו של משה, ולכן חזקיהו היה צריך לכתת אותו.

יפא את החולה בדבר המחליא, שני סוגי ניסים

לט. הרמב"ן מאריך לבאר מה הסיבה שמשם עושה את נחש הנחושת, כדי להגדיל את הנס, שאף שנשוכי הנחש סכנה גדולה להם לראות נחש, ואילו הקב"ה ריפא אותם כאן בדבר המזיק. ונראה להסביר בענין הזה יסוד נפלא: יש שני סוגים של ניסים, יש נס שבא על ידי תפילה ויש נס שבה ע"י מעשה. בעיקרון הקב"ה לא כל כך אוהב לעשות ניסים ולשנות את הטבע, כי ה' יתברך לא רוצה לבטל את הבחירה מבני אדם על ידי ניסים. ולכן עדיף תמיד לפעול ע"י תפילה, כי כשפועלים בתפילה הקב"ה מרפא ממילא, ולא צריך לעשות איזה שינוי הטבע.

אבל כל זה עד שעושים נס, אולם כשכבר נעשה נס – הוא עד הסוף. לכן אומר הרמב"ן, שהקדוש ברוך הוא מרפא בדבר שממית. כי הרי אדם שנשך אותו כלב שוטה, אחד הדברים שהכי הכי מזיק להם זה אפילו רק לראות כלב, או את אותה חיה שהזיקה לו, ולמה? כי אז נתעורר שוב כל ההרגש מהעקיצה וזה מזיק לו. ולכן הקב"ה ריפא את הנשוכים מהנחשים השרפים, בדבר הממית, כדי ללמד שלא הנחש ממית אלא החטא.

כמה דוגמאות שה' מרפא בדבר המזיק

מ. והרמב"ן מביא עוד דוגמאות לכך. מהענין של מי מרה, שכתוב שהקב"ה אמר למשה לקחת עץ ולזרוק למים כדי להמתיקם. העץ שלקח משה נקרא הרדוף, שזה עץ מר ורעיל, ודוקא את העץ הזה הוא זרק כדי להמתיק את המים. כלומר, שהוא ריפא את המים על ידי סם המוות שהיה בעץ. וכן היה אצל אלישע הנביא, שהיו מים רעים, והוא לקח מלח שבטבעו הוא מקלקל את המים, ועם המלח הזה הוא ריפא את המים. ואם כן כשהקב"ה כבר עושה נס, הנס יהיה עד הסוף, ושלא יהיה לו שום הסבר על פי טבע. ולכן גם כאן היה צריך בדוקא לעשות את נחש הנחושת כדי לעשות את הנס כפול ומכופל, כדי להוציא את הערב-רב מהטעות של העבודה הזרה שלהם לעבוד את הנחש, כי הם הלכו אחר נחש הקדמוני שזהו היה שורשם, והיה צריך לעקור אותם דוקא ע"י ראיית נחש שהוא דבר שבדרך כלל מזיק מאוד לחולה, ודוקא על ידי זה היתה להם רפואה.

אחרי פגם מי מריבה היה צריך דוקא למעשה ולא הספיק תפילה

מא. באופן נוסף נראה לבאר את הטעם שלא הועילה תפילת משה בלבד והיה צריך דוקא לנחש, כי הנה רבינו בליקוטי מוהר"ן (תורה כ"ח א') שהענין של חטא מי מריבה הוא שעם ישראל ביקשו ביאורי תורה, ולכן כתוב שמשם אמר להם (במדבר כ, י): "שִׁמְעוּ נָא הַמְּדַרְשִׁים הַמֵּן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיא לָכֶם מִיָּמֵינוּ פִּירְשֵׁי בִּפְרוּשׁ הַשְּׁנַיִם הַמּוֹרִים – שְׂמוּרִים אֶת מוֹרֵיהֶם. כִּי בְּאֵמַת הֵם רִצּוּ חִידוּשֵׁי תוֹרָה. וְעַיִן שְׂמֵשָׁה הִכָּה אֶת הַסֵּלַע, וְלֹא בִּיקַשׁ מִשָּׁה מִהַקְּבִ"ה בְּתַחֲנוּנִים שֶׁהַקְּבִ"ה יִשְׁפִיעַ לוֹ שִׁפְעַת שֶׁל תּוֹרָה, תַּחֲנוּנִים – זֶה בְּחִינַת (שם, ח) "וְדַבַּרְתֶּם"

למרים הנביאה היו חיים בצער

מת. כתוב בגמ' בסוטה (דף יב.) ובמדרש (שמות רבה יז, א), שמרים הנביאה היו לך חיים קשים חיים היא היתה חולה הרבה מאוד, והיא סבלה הרבה ייסורים. אבל דוקא בזכות בזכות הייסורים שהיא סבלה, יכלו כל עם ישראל לקבל את חידושי התורה.

כל העולם ניזון בשביל חנינא בני - ניזון דייקא

מט. פעם דיברנו, שכדי למשוך פרנסה לעם ישראל, צריך דוקא להתנהג בהנהגה של רחבות. האדמו"ר מרוז'ין מביא את הגמרא (תענית סוף כד): "כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובים וכו'". מקשה הרוז'ינר: הרי אם יש צדיק גדול כמו רבי חנינא בן דוסא, למה כל העולם רק 'ניזון', ולמה העולם לא מתפרנס בשפע? (כי 'ניזון' זה משמע רק מוונת, פרנסה זה ברוח). והסביר שזה מה שאומרת הגמרא שזהו בגלל שחנינא בני די לו בקב חרובים וכו'. כלומר, כדי למשוך פרנסה לעם ישראל, הרב דוקא צריך להתנהג ברחבות, וע"י זה מושך פרנסה לעם ישראל, אבל ר' חנינא ניזון רק בקב חרובין, לכן כל העולם רק ניזון ולא התפרנס.

חילוק בין אם הרב רוצה למשוך פרנסה או תורה

ג. אבל לפי מה שמבואר רבינו בתורה שלנו (תורה כ') שאם הרב רוצה למשוך תורה לעם ישראל, זה דוקא על ידי שהרב מתנהג בצמצום. ומה אפשר לעשות, הרי אי אפשר להתנהג בשתי ההנהגות יחד? אז לכן יש צדיקים שבחרים לעצמם את הדרך של הרחבות, ויש צדיקים שבחרים את הדרך של הצמצום. אנחנו רואים שהצדיקים שהם מהליטאים שהם יותר מתעסקים בתורה, הם דוקא אוהבים את המידה הזאת של הסתפקות במועט, ושיהיה הכול צנוע, עם רהיטים ישנים, וכיסא מלפני 50 שנה, והשולחן שמת ליפול, וקירות עם צבע מקולף, ובית מוונת, כמו שראינו את הבית של הרב שטיינמן זצ"ל, והבית של רבי חיים קניבסקי, מכיון שהם רוצים למשוך תורה לעולם, ורבינו אומר שכדי למשוך תורה לעולם, זה דוקא ע"י חיי צער ודחוקות.

ולעומת זאת יש צדיקים שהם עובדים בדרך של רחבות, כדי למשוך פרנסה בשפע לעם ישראל, ובשביל זה אי אפשר להיות בבחינה של – 'חנינא בני די לו בקב חרובים וכו'. כי אז לא תהיה פרנסה בשפע לעם ישראל, ולכן הקב"ה מעמיד כל מיני צדיקים בעם ישראל, וכל ההנהגה יש לה את המקום ואת הזמן שלה. יש זמן שצדיקים מסוימים שהם דוקא בבחינה של 'פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה' – מכיון שהם מושכים תורה לעם ישראל, ויש צדיקים שהם להיפך, כדי למשוך פרנסה לעם ישראל, לכן הם חיים ברווחות יותר וכו' וכו'. והכל לשם שמים, והכול בשביל עם ישראל ואילו דברי אלוקים חיים, אמן ואמן.

הרבנית הצדקת בת שבע, אלא שידוך אחר, והאבא של המשודכת היה אדם מאוד עשיר שרצה לקחת אותו ולדאוג לכל פרנסתו, והסטייפלר לא הסכים לשידוך הזה, והוא אמר בחריפות: שהמום הכי גדול בשידוכים זה שהחותן עשיר. ואחר כך כשרבי חיים התחתן ולמד בכולל 'חזון איש', (יש תמונת שהוא יושב ליד השולחן עם כל הספרים שם ולומד בהתמדה), ופעם לפני 50 שנה לא היה בכולל מחשבים עם אוצר החוכמה ובר-אילן, ושם בכולל רבי חיים היה 'מחשב חיי', וכל מי שהיה צריך לחפש מראה מקום, איפה נמצאת הגמרא זו, ואיפה נמצא מדרש פלוני – היה ניגש לרבי חיים (שהיה לומד בכולל כאחד האברכים), כי הוא היה יודע את כל התורה כולה, וכל מי שהיה לו שאלות היה ניגש אליו לשאול.

ר' חיים מיאן לקבל מלגה של אלף דולר

מו. אבל אחרי הכול זה מאוד מפריע בלימוד, להפסיק כל כמה זמן לשאלות. ואז היה סיפור שהיה איזה עשיר שראה את הדבר הזה, ואמר לר' חיים: חבל שכבודו יושב כאן ולומד בכולל ומקבל מלגה נמוכה, אני מוכן לתת לך מלגה של אלף דולר כל חודש (ובפרט לפני 50 שנה 1000 דולר היה סכום עתק), אבל בתנאי שאתה תשב בבית שלך ותלמד בישוב הדעת בלי הפרעות.

ללמוד בבית המדרש אפילו עם הפרעות ולא בבית

מז. אולם רבי חיים לא הסכים, כי הוא אמר שעצם העובדה שלומדים בחבורה, אף על פי שיש הפרעות בתוך החבורה, מ"מ יש סייעתא דשמיא גדולה. ותמיד רבי חיים דיבר שאדם צריך ללמוד בבית-מדרש, בפרט אדם צעיר. ואפילו מי שקשה לו צריך שילמד לפחות חצי מהיום בבית-מדרש, אע"פ שיש הפרעות, אבל הן טובות כי הן מכניסות אותך ללימוד. הגמרא (בשבת דף קמז: וברש"י) אומרת שכשאתה לומד בבית המדרש, אז זה מזכיר לך את הלימוד. מה הסיבה? 'שחבירך יקיימוה בידך', מה הפירוש? אומר רש"י: כי אתה לומד בבא בתרא, והחבר שלך לומד שבת, ושניכם לומדים בקול רם, ותוך כדי הלימוד שלך אתה שומע אותו לומד גמרא שבת, וזה מזכיר לך את המסכת, ולכן ע"י שאתה לומד בבית המדרש אתה נזכר במה שלמדת. וכן אם באים ושואלים אותך ממסכת אחרת זה מחדד אותך, וזה מזכיר לך את הלימוד, ולכן אמנם זה קצת מפריע לך, אבל אלו הפרעות שוות, וגורמות לך לדעת יותר.

ולכן רבי חיים לא רצה לקבל מלגה של 1000 דולר כל חודש, כי לא רצה לשנות את מה שאמרו חז"ל, שצריך ללמוד דוקא בבית המדרש. אבל אותו יהודי לא התניאש וניגש לאימא של רבי חיים, (תמיד אם רוצים לפתות בן-אדם בממון הולכים לדבר עם האשה), וסיפר לה את הרעיון שלו, ושר' חיים לא מסכים, ושתשכנע אותו. אבל האמא הצדקת של רבי חיים אמרה לו: 'אם הבן שלי לא רוצה את זה, הוא יודע מה שהוא אומר, הוא באמת רוצה לשבת רק על התורה ועל העבודה בלי שיבלבל אותו העניין של ריבוי הממון.